

12. Seibert E. Einfachheit und Komplexität in der Literatur Marlen Haushofers // Kinder- und Jugendbuchforschung. – Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998. – S. 48-61.
13. Sell R. Children's literature as communication. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – Volume 2, P. 1- 29.
14. Steffens W. Epische Formen der Kinderliteratur im Spiegel der Erzähltheorie // Sprache und Stil in Texten für junge Leser / F. Angelika, K.-E. Sommerfeidt. – Frankfurt a. Main: Peter Lang GmbH, 1995. – S. 207-217.
15. Stephens J. Ideologie und narrativer Diskurs in Kinderbüchern Kinder- und Jugendbuchforschung. – Frankfurt a. Main: Metzler, 1998. – S. 19-32.
16. Stephens J. Linguistics and stylistics // International Companion Encyclopedia of Children's Literature / P. Hunt. – London and New York: Routledge, 2004. – V. 1, P. 99-112.
17. Taschenbuch der Kinder- und Jugendliteratur. Medien-Themen-Poetik-Produktion-Rezeption-Didaktik // G. Lange. – Göppingen: Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 2000. – 2 Bd., 1015 S.

Modern children are not isolated, but rather engaged in public life - through parents, the education system, the media and etc. The invasion of social criticism, politics, social reality, new technologies, not only into the child's life, but even into the world of his fantasy is so palpable that it becomes one of the key problems of modern literature for children and youth. Considering new format of childhood, changes occurring in the minds of modern children, in their way of thinking, make it possible to allocate a new meaning of communication inherent in literature for children and young people in recent decades. This, indeed, is the specificity of modern literature for children and young people and the concept of its understanding has the original phenomenon in the history of literature development in general.

Key words: literature for children and young people, a modern child.

УДК 808:372:31

Горюх Г.В.*

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ КАЗКОВИХ ОБРАЗІВ

У статті зроблено спробу проаналізувати лексико-стилістичні засоби створення казкових образів у народних та літературних казках.

Ключові слова: казка, народна казка, літературна казка, лексико-стилістичні засоби, казкові образи.

Казка як окремий вид усної художньої творчості посідає здавна одне з найважливіших місць у фольклорі всіх народів світу, і, мабуть, жоден із видів народної творчості не відзначається таким багатством нашарувань, як казка. У ній залишили свої сліди різноманітні історичні епохи. Все це свідчить про винятково активну роль, важливе місце казок у культурно-побутовій практиці людства і є безпосереднім наслідком їх надзвичайного зв'язку з життям народу. Тому «історія казки, – як справедливо відзначали вчені – є насамперед історією співвідношення з дійсністю» [8].

Існують різного типу видання казок: суто академічні, регіональні збірники, різного роду науково-популярні антології тощо. Ще на початку ХХст. вийшли публікації П. Чубинського, М. Драгоманова, І. Мажури, Б.Грінченка тощо, де були представлені українські народні казки різноманітних жанрових форм. Казка як один із провідних і давніх жанрів усної народної творчості відіграла досить важливу роль і в розвитку писемної традиції людства. Велике значення мали казки для становлення та розвитку багатьох жанрів художньої літератури (передусім

* © Горюх Г.В., 2012

таких, як пригодницький роман, повість, новела, байка, літературна казка-алегорія тощо). На щедрому життєдайному ґрунті казкової традиції в усіх народів світу започаткувався та розвинувся й такий характерний вид художньої творчості як дитяча література. Казки відображають особливості усного мовлення, різні історичні етапи формування української мови, безпосередні зв'язки з діалектичним мовленням.

Казки різної тематики є особливою духовною скарбницею кожного народу, хоч яких вершин цивілізації, науково-технічного прогресу, яких досконалих форм суспільного розвитку він досяг.

Проблемою дослідження усної народної творчості українці почали займатися у ХІХ ст.

Український фольклорист та етнограф В.П. Милорадович писав, що переважна більшість казкових істот виникла з дохристиянського періоду. Цікаві дослідження із цих питань Я. Головацького, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Франка, П. Чубинського тощо.

Казку досліджували сучасні вчені М. Жулинський, М. Глушко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Й. Сележан та ін.

Предметом дослідження є лексичні засоби створення казкових образів.

Мета – проаналізувати лексичні засоби створення казкових образів.

Мова казок є багатою на різні виражальні засоби, що виявляють свій вплив на читача. Вона виробила цілий ряд виражальних засобів, щоб передати відтінки сприймання і вираження смакових якостей. Використання цих засобів спостерігаємо у казках.

Найчастіше з метою увиразнення використовуються спільнокореневі слова на позначення назв смаку (наприклад, слова солодити, солодко, солодкий, солод або гіркий, прогірклий, що вживається для позначення різних якостей смаку).

Одним із засобів емоційного забарвлення мовних засобів є вживання слів у переносному значенні, яке є похідним від прямого й асоціюється з ним. Так, у казках зустрічається багато слів на означення смакових якостей, що мають переносне значення. Частотним є вживання лексеми гіркий.

Саме ця лексема, основне значення якої за словником української мови – той, що «має своєрідний рідкий і різкий смак» [9] або похідні від неї найчастіше вжиті для вираження негативних почуттів, емоцій або для підсилення звучання сказаного – для того, щоб передати страждання, переживання людини.

Прикметник гіркий вживається у словосполученні гірко заридала – гірко заплакала – гірко ревуть. Наприклад: «Там припала йому до грудей і гірко заплакала» [4].

«Витяг він перстень, хустку. Вона глянула – сплеснула в долоні й гірко заплакала» [3].

Зустрічаються у казках і такі словосполучення як гірка біда, гірка година, гіркі сльози. Вони вказують на неприємні відчуття. Наприклад: «З гіркою бідою примостився він коло возів...» («...люди жили та гіркі сльози проливали») [5].

У казці «Царівна Оленка й красуня полонянка» зустрічаємо слово з коренем -сол- у прямому значенні: «Скажений змії хлептав солону воду...» [4].

Слово кислий є протилежним до слова солодкий. Це можна простежити в казці «Чарівне перо», наприклад: «Кисла яблуна солодке яблуко не зродить» [4].

У даному контексті слова кислий, солодкий є елементами створення прийому анти тези, що дає можливість сприйняти висловлювання більш точно, виразніше уявити картини зображуваного.

У казці «Штефанко й мама» прикметник найсолодша означає найвищу міру вияву солодкого смаку і виражає приємні відчуття, наприклад: «Донька наймолодша – найсолодша» [4].

Ця лексика дає певну характеристику дійовим особам, їх поведінці – виявляє ставлення персонажів до реалій життя.

Більшість анімалістичних казок – анімалістичних і соціально-побутових – починаються словами «Жив собі...», «Був собі...», а то й цілими примовками, наприклад: «десь –не-десь у тридцятому царстві, в іншому государстві жив цар із царицею...». Своєрідною є і кінцівка

казок, що має вигляд таких традиційних формул: «Оце вам казка, а мені бубликів в'язка», «живуть і хліб жують, і постолом добро возять».

Інколи в казці є такі традиційні вислови, що «перетинають» оповідь, служать переходом від однієї події до іншої: «Швидко казка мовиться, та не швидко діло робиться» та ін.

Даними образно-стильовими засобами народних казок широко користуються і письменники, створюючи власне літературні казки.

«Жили-були князь з княгинею, і було в них троє дітей: два сини, а третя дочка». – розпочинає свою казку «Гомін по діброві» Іван Липа. «Був собі горобець...», «Був собі орел» – такий початок мають літературні казки Лесі Українки «Біда навчить» та Кліма Поліщука «Самотній орел».

Зустрічаються в літературних казках і фінальні та медіальні фольклорні формули. Літературна казка Ф. Устенко-Гармаша «Бова Королевич» має типову народно казкову кінцівку: «Я там був, мед-вино пив, по вусах текло, а в рот не попало», що свідчить про завершеність літературної казкової дії, яка, і в народній казці, мала щасливу кінцівку.

Письменники вдаються до творчої трансформації образно-стильових народно казкових засобів із різною художньою метою. Звернімося до конкретного прикладу авторської ініціальної формули. «Було то дуже давно: ще тоді, як в нас зими не знали, поля не орали, дерев не садили, бо земля сама родила, як в нас ще ані жовнірів, ані суддів, ані адвокатів не було, бо люди землі не ділили, на чуже не нападали, воєн не провадили, в згоді і спокою жили, мов в одній родині. Прекрасні ліси, частинні і листові, вічно-зелені, пристроювали землі. В лісах тих звірини було доволі, а звірята і пташки тоді ще говорити вмели...» [10], – так розпочинає свою «Казку про трьох братів-орлів і четверту сестрицю Любаву» О. Василенко.

До творчої трансформації вдаються письменники, використовуючи і фінальні формули. В. Пачовський так завершує казку «Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія»: «І там був, ті пісні чув і звідти приніс вам, діти, сю казку, як бубликів в'язку. А в кожній казці правда буває, а де вона? Хто відгадає?» [10].

Авторська манера зачину казки зберігає всі мовно-стильові особливості казкової розповіді народного оповідача, ритміко-інтонаційні елементи народного усного мовлення, її внутрішню експресію, динаміку знову ж таки завдяки використанню письменницею образно-стильових засобів народної казки-інверсії, повторів окремих слів і сполучників, випущенням певних членів речення, наприклад: «Був собі горобець. І був би нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був. Як вилупився з яйця, так з того часу нітрохи не порозумнішав. Нічого він не тямив: ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти, – де сяде, там і засне; що на очі повернеться, то і з'їсть. Тільки й того, що й завзятий був дуже, – є чого, нема чого, а він вже до бійки береться» [10].

Олександр Кониський, Юрій Федькович, Михайло Комаров та ін. розпочинають свої казки безпосередніми звертанням до дітей. «Скажу вам, діти. Яким чином добутися до краю дармоїдів», – такий початок має літературна казка О. Кониського «Край дармоїдів» [6].

Юрій Федькович розпочинає свою казку «Від чого море солоне?» своєрідним звертанням-утвердженням: «Кожний з вас чув, що вода морська солоне така, що з неї навіть сіль роблять, а то так, що будують на побережжі лотоки» [10].

Михайло Комаров так звертається до майбутніх юних читачів у казці «Не забудь мене»: «Про се чував та й вам розкажу. Послухайте» [10].

Отже, таке різнобарв'я та багатство образно-стильового функціонування народноказкових поетичних формул-обрамлень у народних казках свідчить, що художньо-естетична своєрідність цих творів як жанрових форм залежить, в першу чергу, від естетично-бережливого ставлення письменника до поетичного світу народної казки, архетипного, нормативного, канонізованого як в її макро-, так і в мікровимірі.

Для багатьох казок властиве багаторазове повторення дій, процесів. У казках вживаються стійкі влучні епітети: «спить ледар солодким сном», «вовк пішов собі по лісі – битий та голодний», зіставлень-порівнянь: «от почали вони битися – аж земля гуде», «аж пирхає,

аж захлинається проклятий», тавтологічних зворотів: «зроду-віку не чула», «і рушили вони в путь-дорогу», стійких виразів: «тільки того півника бачили», «такий ледачий, що й розповісти не можу», прикладок-характеристик: жабка скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка. Усі ці мовні засоби надають казкам чарівності та привабливості.

Для яскравішого зображення зовнішності персонажів оповідачі вживають художні засоби, застосовувані і до характеристики людських типів. Наприклад, лис, «як гриб старий, до того на одне око сліпий і на одну ногу кривий, коли вийде з ями за жиром, ледве ся волочить» («Лис і кури»), собака гнеться, як «тублик» («Дурний вовк»), в коня боки стиснені «як дошки» («Так світ платить»).

Алегорія у протиставленні дій добро творців і зло творців настільки яскрава, що іноді звірі іменують себе людьми. Так, вовк-різник погрожує собаці-шевцеві: «...Я тебе буду тягати, аби нас люди розсудили» («Війна пса з вовком»). Лис, побачивши змію, радиться з вовком: «Знаєш, – каже, – що? Не йдім ми туди, бо то сильний звір, а ми малі люди, то нас поїсть» («Лис-куцак»). Часто алегорія казок про тварин служить засобом соціальної сатири. Лис, накривши курей і втративши при цьому хвоста, роздумує: «Як вийти межі люди?» «А треба знати, – уточнює казка, – що сей лис не був з бідних харлаків, але з багачів-дуків. Він і до ради належав» («Лис-куцак»).

Для поетичної структури навчально-розважальних казок характерні художні засоби, типові для цього жанру та усної прози взагалі: ретардація, градація, що досягається ретардацією, часто з послідовною гіперболізацією, гіперболи, числова символіка, яка найчастіше виявляється в ретардації, рідше в кількісній структурі образної системи.

Казки про тварин починаються традиційними ініціальними формулами. Їх логічний та інтонаційний зміст концентрується в дієсловах минулого часу «був», «мав», або місцевому відмінку прикметника «один» (в значенні «деякий»).

Залежно від цих ударних слів формули мають хронологічний чи топонімічний характер. Хронологічні формули трапляються частіше: «Був в одного чоловіка старший пес»; «Був їден господар, мав старого пса»; «Було двоє старих зайців...»; «Одного разу зібралися звірі докупи». Рідше казки зачинаються формулами топонімічними: «В однім лісі розвелось дуже багато яструбів...»; «В однім лісі жили...».

Слід відзначити, що складночасових конструкцій в українській народній казці багато, вони переважають над іншими типами підрядних речень.

Проте в мові казок різних типів спостерігаються різні співвідношення складнопідрядних речень із підрядними часовими. Найбільша кількість складнопідрядних речень із підрядними часовими припадає на героїко-фантастичні та соціально-побутові казки. Це зумовлюється, очевидно, тим, що у художньому плані героїко-фантастичні казки являють собою широкі епічні полотна. Герої цих казок завжди в дії, а разом із ними активно діє і їх оточення. Тому самий сюжет розгортається через цілий ряд подій, явищ, співвіднесених у часі. Те саме можна сказати і про мову соціально-побутових казок. У них вся увага зосереджується навколо фактів, явищ і подій, зв'язаних із соціальною нерівністю. Ці фати, явища і події теж постійно перебувають у часових відношеннях.

Щодо казок про тварин, то вони з погляду композиції і художніх засобів відзначаються деякою своєрідністю. Сюжет розгортається не у вигляді послідовної детальної розповіді про різні складні події та явища, які між собою тісно переплітаються, а здебільшого у вигляді живої діалогічної мови. І хоча персонажі цих казок завжди подаються в дії, у змаганні, але розповідь тут не передає такого широкого плину часу, як це буває в героїко-фантастичних казках зокрема.

У мові казок різних типів спостерігаються різноманітні співвідношення складнопідрядних речень із підрядними часовими. Найбільше їх припадає на героїко-фантастичні та соціально-побутові казки. У художньому плані героїко-фантастичні казки являють собою широкі епічні полотна. Герої цих казок завжди в дії, а разом із ними активно діє і їх оточення. Тому самий сюжет розгортається через цілий ряд дій, явищ, співвіднесених у часі. У мові соціально-побутових казок уся увага зосереджується навколо фактів, явищ і подій, зв'язаних із соціальною нерівністю.

Підсумовуючи сказане, можемо зробити деякі висновки. Вивчення літературної мови в усіх її функціонально-стильових і експресивно-стильових різновидах, у широкому соціолінгвістичному плані, з урахуванням мовно-культурного, мовно-країнознавчого аспектів неодмінно пов'язане з проблемою «мова фольклору і літературна мова». Як найвищий продукт мовного розвитку нації літературна мова формується на народно-розмовній основі, вбираючи в себе писемно-літературні традиції попереднього, донаціонального періоду і надбання усної народної творчості.

Список використаних джерел

1. Борковский В.И. Синтаксис сказок. Русско-белорусские параллели / В.И.Борковский. – М., 1981.
2. Дунаєвський Л.Ф. Українська народна казка / Л.Ф. Дунаєвський. – К., 1993. – 127 с.
3. Золота вежа. – Ужгород : Карпати, 1973.
4. Казки Буковини. – Ужгород : Карпати, 1973.
5. Казки Підгір'я. – Ужгород : Карпати, 1973.
6. Південний архів (філологічні науки). Зб. наук. пр. Вип. 5-6. – Херсон: Айлант, 1999. – С. 132-139.
7. Плетесюк С. Була собі казка / С. Плетесюк // Література. Діти. Час. – К., 1998. – С. 60-68.
8. Померанцева Э.В. Судьбы русской сказки / Э.В. Померанцева. – М., 1965.
9. Словник СУМ в 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970-1978.
10. Срібна книга казок: Українська літературна казка. – К., 1998. – 493 с.
11. Ярмиш Ю. У світі казки / Ю. Ярмиш. – К., 1978. – 142 с.

The article deals with making an attempt to analyze the lexical and stylistic means of tale images creating in the folk and literary tales.

Key words: *tale, folk tale, literary tale, lexical and stylistic, means, tale images.*

УДК 373.3.016:811.112.2

Дулєна І. Б.*

ЕФЕКТИВНІ ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ ПРИ ВИВЧЕННІ АРТИКЛІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.

У статті пропонуються ефективні прийоми засвоєння німецьких артиклів учнями початкових класів.

Ключові слова: *прийоми навчання, граматичні навички та вміння, формування граматичних понять, означений та неозначений артиклі, лінгвістична казка, римівки, прислів'я, загадки, ігрові прийоми.*

На сучасному етапі навчання основна увага приділяється комунікативній спрямованості в оволодінні іноземною мовою, формуванню комунікативної компетенції. Комунікативна компетенція містить лінгвістичну компетенцію, однією зі складових якої є граматична. Таким чином, навчання іноземної мови має на меті формування та вдосконалення відповідних граматичних навичок, розвиток когнітивних граматичних умінь, розширення обсягу знань, систематизацію граматичного матеріалу [4, с. 72].

За умови презентації явища, відсутнього в рідній мові, в даному випадку артиклів, виникає необхідність формування нового лінгвістичного поняття, що вимагає збільшення обсягу пояснень і забезпечення молодших школярів адекватними ситуаціями для усвідомлення сутності відповідного явища та автоматизації необхідних мовленнєвих дій. Ці причини обумовлюють актуальність обраної теми.

* © Дулєна І. Б., 2012